

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.14>**Юрій Корнєєв,**

ORCID ID: 0000-0002-9132-2325

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри господарського та адміністративного права

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Володимир Мельник,

студент факультету соціології і права

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ

У статті розглянуто наукові дослідження щодо функціонування екологічного права та його фундаментальних засад, на основі яких функціонує екологічне право. Також систематизовано та проаналізовано тенденції екологічної правової науки в сучасному суспільстві. Проаналізовано наукові здобутки та дослідження провідних фахівців у сфері екологічного права та основ екології.

У статті проаналізовано наукові дослідження провідних вітчизняних науковців у сфері екологічного права в усіх його вимірах та систематизовано наукові доробки в окремі групи відповідно до сфери наукового дослідження.

Так, до першої групи віднесено низку праць науковців, які у своїх дослідженнях акцентували увагу на взаємозв'язку між правом екології, політикою та економікою, тим самим відображаючи концептуальні засади співвідношення між ними (В. Перин, М. Залудяк, Н. Єрофєєва, М. Мартинюк, О. Смогій, М. Хилько, Н. Ситник). Основна їх гіпотеза полягала у розробці спільної методологічної бази соціальної екології, яка повинна бути спрямована на аналіз проблем на регіональному та суспільному рівнях, і у формуванні на основі аналізу пропозицій щодо вирішення глобальних екологічних проблем на державному та регіональному рівнях.

Другу групу склали роботи тих науковців, які у своїх дослідженнях базувалися на дотриманні та повноцінній реалізації прав громадян в контексті безпечної життєдіяльності та охорони навколишнього середовища як основного чинника впливу на здоров'я населення (Б. Розовський, П. Рабінюк, Ю. Тодик, В. Бредіхіна, С. Грицкевич).

Третю групу склали роботи тих науковців, які проводили дослідження у сфері екологічного природокористування та охорони навколишнього середовища (В. Зуєв, С. Шершун, Р. Кірін, М. Васильєва).

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, питання регульованого використання природних ресурсів відповідно до правових норм міжнародного права залишається відкритим.

На підставі проведених досліджень у статті сформувані висновки та викладені особисті погляди на досліджувану тематику.

Ключові слова: екологічне право, екологія, суспільство, навколишнє середовище, відповідальність, система права.

Постановка проблеми. Важливість формування екологічної культури особистості на сучасному етапі розвитку суспільства не викликає сумнівів у контексті формування екологічної освіти та розуміння фундаментальних засад функціонування екологічного права. Однак це поняття з'явилося не так давно. Історія міжнародної екологічної політики починається з 1972 року, коли на Міжнародній конференції в Стокгольмі була прийнята Програма ООН з навколишнього

середовища, після чого було проведено ряд конференцій з екологічної освіти.

Як відомо, метою науки є отримання реальних знань про світ, природу, думку, суспільство та з'ясування походження, розвитку і функціонування світу. Ці знання слід використовувати на благо суспільства, для створення сприятливих умов для життя людини. Широке використання невідновлюваних природних ресурсів вимагає одночасного вирішення проблем їх розумного використання.

Постійне забруднення навколишнього середовища дає змогу дійти висновку, що найближчим часом останнє ставатиме все більш екологічно небезпечним. Це проблема для нашої країни. З огляду на дедалі серйозніший дефіцит води, водні ресурси на цьому етапі є одним з найважливіших факторів економічного розвитку. Дефіцит прісної води – на порядку денному.

Метою статті є аналіз наукових досліджень провідних вітчизняних науковців у сфері екологічного права в усіх його вимірах та систематизація наукових доробків в окремі групи відповідно до сфери наукового дослідження.

Завдання статті – проаналізувати наукові дослідження провідних вітчизняних науковців у сфері екологічного права; систематизувати їх по групах відповідно до сфери того чи іншого наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашого дослідження в даній статті ми можемо розділити наукові дослідження вітчизняних вчених щодо фундаментальних засад екологічного права на кілька груп.

Перша група, на нашу думку, складається з робіт низки науковців, які у своїх дослідженнях акцентували увагу на взаємозв'язку між правом екології, політикою та економікою, тим самим відображаючи концептуальні засади співвідношення між ними та певного взаємозв'язку.

У наш час екологічні проблеми стали не лише темою природничих наук, а й гуманітарних. Екологічний рух набирає розвитку, з'являються окремі та незалежні галузі знань у сфері комплексних екологічних досліджень. Проблеми, особливо екологія довкілля, екологія біосфери, екологія атмосфери тощо, становлять відносно самостійну галузь.

Так, у своїх наукових працях розвиток української держави в галузі економіки на засадах екології досліджували такі вчені, як В. Перин, М. Залудяк, Н. Єрофеева та низка інших видатних науковців у сфері екологічного права.

Також слід відзначити науковців, які проводили наукові дослідження в контексті економічного розвитку окремих регіонів нашої держави, що зазнали екологічного лиха, на засадах екології (зеленої економіки). До таких науковців слід віднести М. Мартинюка та О. Смогія, а також низку інших науковців, які також зробили внесок у дослідження екологічного розвитку окремих регіонів України [1, с. 152-153].

Що стосується взаємозв'язку політичних аспектів та екологічного права, то це стало об'єктом наукових досліджень таких нау-

ковців, як М. Хилько та Н. Ситник, а також і низки інших науковців, які сформулювали свої висновки та пропозиції щодо шляхів удосконалення тісної співпраці політичної сфери та екологічного права для розвитку зеленої економіки в Україні і становлення безпечної для здоров'я працівників промисловості [2, с. 411].

Також слід зазначити, що згадані вище науковці, яких ми віднесли до першої групи, у своїх наукових дослідженнях формували ідентичну гіпотезу, яка базувалася на основі усіх їхніх досліджень. Основна суть даної гіпотези полягала у розробці спільної методологічної бази соціальної екології, яка повинна бути спрямована на аналіз проблем на регіональному та суспільному рівнях і на формування на основі аналізу пропозицій щодо вирішення глобальних екологічних проблем на державному та регіональному рівнях.

Що стосується другої групи науковців, то ми віднесли сюди ту когорту дослідників, які у своїх дослідженнях базувалися на дотриманні та повноцінній реалізації прав громадян у контексті безпечної життєдіяльності та сфери охорони навколишнього середовища як основного чиннику впливу на здоров'я населення.

Для громадськості очевидно, що одним із ключових факторів погіршення здоров'я громадян України є погіршення стану навколишнього середовища. Природне середовище відіграє важливу роль у цьому сенсі. Закони та нормативні акти, що захищають відносини у цій сфері, повинні повноцінно реалізувати та захищати право громадян насолоджуватися життям, здоровим та безпечним середовищем [3, с. 62-63].

Питання правового регулювання реалізації екологічних прав громадянами неодноразово ставали предметом досліджень та наукових розробок.

У цьому контексті слід відзначити наукові дослідження таких відомих науковців, правників у сфері екології: Б. Розовського, П. Рабіновича та Ю. Тодики. Основу їхніх досліджень становить право громадян на безпечну життєдіяльність людини в системі навколишнього середовища, за екологічний стан якого відповідальність несе суспільство.

Також окремо слід відзначити дослідження В. Бредіхіної, яка у своїх працях стверджувала: «Громадяни мають законне право на безпечне середовище, категорія має історичні характеристики, її формування зумовлене впливом навколишнього середовища та соціального досвіду і представляє важливий етап еволюції правових концепцій в країні та за кордоном. Сучасний етап

розвитку законів та нормативних актів щодо реалізації та захисту цього права полягає в тому, що багато нормативних актів прийнято в даній сфері, яка у свою чергу потребує наукового розуміння та подальшого вдосконалення» [4, с. 81-82].

Як зазначалося раніше, громадяни мають право на безпечне довкілля, що, своєю чергою, поділяється на право на безпечне середовище, право на безпечні земельні ресурси, право на безпечні водні ресурси, право на рослинний світ тощо.

До особливостей екологічного стану в Україні відносять екологічно небезпечні локальні ситуації, що ускладнюються місцевими кризами, серед них такі, як: Чорнобильська аварія, епідемія коронавірусу з її тривалими медико-біологічними, економічними та соціальними наслідками, що стали причиною виникнення на Україні екологічної кризи [5, с. 15-16].

На нашу думку, саме поняття екологічної безпеки включає в себе комплекс заходів, що забезпечують певний стан природного об'єкта і гарантії держави із забезпечення безпечної життєдіяльності людини. Відносини, що стосуються екологічної безпеки, тісно пов'язані з раціональним та ефективним використанням природних ресурсів, охороною природного середовища, з використанням екологічно небезпечних територій та об'єктів [5, с. 17].

Сучасний етап розвитку державності України характеризується розширенням прав людини та громадянина у сфері природокористування, що можна пояснити, зокрема, реалізацією відповідних правових можливостей для здійснення права користування природними ресурсами. Це підвищує актуальність юридичних досліджень, що повинні гарантувати реалізацію екологічних прав громадян, особливо права природокористування.

Водночас слід пам'ятати, що юридичне закріплення таких гарантій не забезпечує фактичного впровадження закону. Тому, на нашу думку, особливу увагу слід приділити необхідності вдосконалення системи методів, що створюються на незалежних умовах [3, с. 64].

Питання реалізації конституційних екологічних прав і свобод шляхом підвищення ефективності законодавства та правоохоронної діяльності державних правоохоронних органів (включаючи внутрішні правоохоронні органи) щодо забезпечення таких прав є предметом дослідження С. Грицкевича та П. Рабиновича. Вчені проаналізували та визначили поняття конституційних екологічних прав громадян: дотримуватись міжнародних законів; проводити комплексні дослідження

вітчизняних та іноземних правових рамок, наукових матеріалів та досвіду. Державні установи повинні забезпечувати реалізацію конституційних екологічних прав громадян, пов'язаних з удосконаленням визначених видів діяльності, щоб заповнити прогалини в науці щодо визначених питань [6, с. 16].

Що стосується питання відповідальності за правопорушення у сфері екології, то цим питанням займалися у своїх наукових дослідженнях такі науковці, як В. Андрейцева, М. Єрофеева, С. Кравченко та низка інших дослідників.

До третьої групи наукових розвідок належать праці науковців, які проводили дослідження у сфері екологічного природокористування та охорони навколишнього середовища.

Сучасний економічний розвиток багатьох країн залежить від видобутку або використання відповідних природних ресурсів, тому питання організації та правового забезпечення природокористування й охорони навколишнього середовища є одним із найбільш актуальних.

Закони та положення про організацію, управління природокористуванням, охорону навколишнього середовища в умовах формування ринкових відносин в Україні стали предметом дослідження В. Зуєва. Щодо причин екологічних проблем України у роботі автора є правила, які стосуються нашої країни. Вирішення екологічних проблем сприяє досягненню багатьох цілей [7, с. 537-538].

Також слід зазначити, що в науковій літературі знайшло відображення і питання використання та охорони окремих об'єктів навколишнього природного середовища. У цьому аспекті слід згадати дисертації С. Шершуна, П. Мельника і Р. Кіріна, які у своїх дослідженнях формували певні рекомендації щодо використання та охорони окремих об'єктів навколишнього природного середовища, яке має безпосередній вплив на безпеку життєдіяльності населення в тому чи іншому регіонах [8, с. 297].

Про дефіцит уваги до категорії сприятливого навколишнього середовища в доктрині, законодавстві та на практиці вже говорилося. Привертає увагу також те, що в науці екологічного права до дослідження цього поняття підходять переважно в контексті суб'єктів, незалежно від суб'єктивного права на навколишнє середовище. М. І. Васильєва цілком справедливо висловила один з аргументів такого наукового інтересу: «Об'єктом права на сприятливе навколишнє середовище є його якість. У практиці правозахисної діяльності значні складності спричиняють недоліки критеріїв сприятливості».

Досліджуючи питання про критерії сприятливого навколишнього середовища, насамперед важливо визначити: для кого сприятливе навколишнє середовище?

Питання можна поставити інакше: яке формулювання перспективніше в контексті сучасного екологічного права: кожен має право на «безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище» або «сприятливе навколишнє середовище»? Такі питання були основними в наукових дослідженнях вищезазначеного автора [7, с. 539].

Низку наукових досліджень, присвячених місцю екологічного права в системі загального права, проведено М. І. Васильвою. Як справедливо пише вчена, «еколого-правова наука тривалий час перебуває в стані «оборони», що підтверджується триваючою популярністю обговорень, пов'язаних так чи інакше з галузевим самоствердженням». Цілком поділяємо оптимізм авторки з приводу перспектив еколого-правової науки, яка «в найближчому майбутньому може зробити значний крок вперед, якщо зуміє піднятися над обговоренням виключно внутрішньогалузевих тенденцій розвитку».

Але має бути «захист» самостійності екологічного права, і річ тут зовсім не в задоволенні професійних амбіцій, – окремі на сучасному етапі завдання не найважливіші в цілому. У загально-правовому контексті важливіше визначити місце екологічного права в правовій системі, запропонувати принципи «партнерства» галузей і домінування норм екологічного права над нормами інших галузей. В умовах ефективного суспільного розвитку головне – на основі законності дієвого функціонування права створити правові механізми, реалізація яких забезпечить досягнення цілей підтримання і відновлення сприятливого стану довкілля [9, с. 168-169].

Питання про місце екологічного права в правовій системі багато в чому обґрунтоване і своєчасне. «Сьогоднішня ситуація в Україні не має аналогів у її минулій історії і тому вимагає особливої обережності, відповідальності, виваженості суджень і дій. Ми знаходимося на такому етапі, коли старе вже зруйновано, а нове ще не сформувалося».

Це – час не тільки формування нової правової системи, здійснення орієнтованих на відновлення і підтримання екологічного благополуччя державних реформ, але і вирішення більш складного і, може бути, найбільш важливого завдання – формування нового світогляду, в тому числі правового.

Своєчасність дослідження науково обґрунтованого визначення місця екологічного права зумовлена і необхідністю враху-

вання і такої специфічної риси цієї молоді і водночас життєво важливої галузі, як надзвичайна інтенсивність розвитку.

Специфіка, складність, різноманітність і виняткова важливість відносин у сфері взаємодії суспільства і природи визначили свого часу потребу в самостійному правовому регулюванні екологічних відносин у рамках окремої галузі права й у створенні розвинутого і ефективного, вельми складного за структурою, специфічного еколого-правового механізму.

Висновки

На підставі проведеного дослідження ми можемо стверджувати, що в Україні є досить багато науковців, які займаються дослідженням екологічних проблем, їх аналізом та подальшим вирішенням на основі правового регулювання.

Нині екологічні проблеми стали не лише темами природничих наук, а й гуманітарних. З'являються окремі та незалежні галузі знань у сфері комплексних екологічних досліджень. Проблеми, особливо екологія довкілля, екологія біосфери, екологія атмосфери тощо, становлять відносно самостійну галузь.

Але варто зазначити, що немає достатньої кількості наукових досліджень щодо вдосконалення правових норм, які б регулювали використання природних ресурсів відповідно до норм міжнародного права, хоча питання правового регулювання реалізації екологічних прав громадян неодноразово ставали предметом досліджень та наукових розробок.

Специфіка, складність, різноманітність і виняткова важливість відносин у сфері взаємодії суспільства і природи визначили свого часу потребу в самостійному правовому регулюванні екологічних відносин у рамках окремої галузі права й у створенні розвинутого і ефективного, вельми складного за структурою, специфічного еколого-правового механізму.

Список використаних джерел:

1. Загальна теорія держави і права / за ред. В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком-Інтер, 2001. 320 с.
2. Екологічне право України : підручник / за ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Харків, 2005. С. 411-413.
3. Зуєв В.А. Організаційно-правові аспекти природокористування та охорони навколишнього природного середовища : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2003. 215 с.
4. Бредихіна В.Л. Право громадян на безпечне навколишнє природне середовище : дис. ... канд.

юр. наук: 12.00.06. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2005. 190 с.

5. Корнєєв Ю.В., Садовський М.В. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. Вип. № 1 (34). С. 13-17.

6. Волощук В. Екологічно-правовий статус людини і громадянина в Україні. *Демократичне врядування: наук. вісник*. 2008. Вип. 1. С. 16-18.

7. Дроботов С.А. Регулятивна функція права у правовій державі: поняття і ознаки.

Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. Вип. 50. 772 с.

8. Правознавство: підручник / за ред. В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком-Інтер, 2003. 736 с.

9. Екологічне право України: підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.К. Попов та ін.; за ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги. Харків: Право, 2005. С. 168-173.

Yurii Korniciev, Volodymyr Melnyk. Fundamental principles of functioning of environmental law in the context of scientific research by domestic scientists

This article investigates and substantiates research in the context of the functioning of environmental law and its fundamental principles based on which environmental law forms its functioning. The tendencies of ecological legal science in modern society are also systematized and analyzed. Scientific achievements and research of leading specialists in environmental law and ecology basics are analyzed.

The article analyzes the research of leading domestic scientists in the field of environmental law in all its dimensions and systematizes the scientific achievements within the group following the field of research.

Thus, the first group, among the studied scientists, includes several scientists who in their research focused on the relationship between environmental law, politics, and economics, thus reflecting the conceptual principles of the relationship between them (V. Perin, M. Zaludyak, N. Erofeeva, M. Martyniuk, O. Smogiy, M. Khilko, N. Sytnyk). Their main hypothesis was aimed at developing a common methodological framework for social ecology, which should be aimed at analyzing problems at the regional and social levels, and in turn, based on the analysis of proposals for solving global environmental problems at the state and regional levels.

The second group of scientists consisted of those researchers who in their research were based on the observance and full realization of citizens' rights in the context of safe living and environmental protection, as the main factor influencing public health (B. Rozovsky, P. Rabinovich, Yu. Todyk, V. Bredikhina, S. Hrytskevich).

The third group of scientists consisted of those who researched the field of ecological nature management and environmental protection (V. Zuev, S. Shershun, R. Kirin, M. Vasilieva).

Despite the significant amount of research on aspects of the regulated use of natural resources following international law, the question remains open.

Based on the conducted researches in the given scientific article conclusions are formed and personal views on the researched subjects are stated.

Key words: Ecological law, ecology, society, environment, responsibility, legal system.

